

Opponensi vélemény
Deák Ágnes „Államrendőrség Magyarországon 1849-1867” című doktori munkájáról

Deák Ágnes a Habsburg Monarchia 19. századi történetének nemzetközileg elismert kutatója. 2000-ben megjelent PhD disszertációja óta, (amely a kormányzat nemzetiségpolitikájával foglalkozott az 1849 és az 1860 közötti évtizedben) számos résztanulmány mellett tudományos igényű összefoglalást publikált az abszolutizmus koráról magyar és angol nyelven. Kutatásai jelentős mértékben hozzájárultak az abszolutizmus kora ellentmondásos jellegének feltárásához, hogy ti. a Habsburg Monarchiában a polgári átalakulás és bizonyos modernizációs folyamatok (a gazdaságpolitikában, oktatásban, nemzetiségpolitikában) az ellenforradalmi megtorlást követő abszolutista centralizáció viszonyai között mentek végbe. Most benyújtott doktori értekezésének témája eltér PhD disszertációjától, jelentős eredeti tudományos eredménnyel gyarapítja a tudomány szakot, hozzájárul a tudomány fejlődéséhez. Ezért a munka nyilvános vitára tűzését és a mű elfogadását feltétlenül javaslom.

A disszertáció témája:

A rendőrség, mint önálló szakigazgatási ág a 18. század folyamán kezdett a Habsburg Birodalomban emancipálódni, funkcionálisan és szervezeten is különválni a közigazgatástól. Az ún. „adminisztratív rendőrség”, a „biztonsági és jóléti rendőrség” összefoglaló megnevezése volt, feladata a közrend, vagyonzbiztonság fenntartása (cselédek, napszámosok, legényegyletek feletti ellenőrzés.) A „magasabb” vagy „államrendőrség” teendőihez tartozott az egyesületek, a sajtó, a színházak, az idegenek ellenőrzése, a politikailag kompromittáltak nyilvántartása, a gyanús személyek megfigyelése, a közhangulat, politikai szervezkedések szemmel tartása. A 19. sz. első felében a Staatspolizei, a Geheimpolizei fogalmakat szinonimaként használták.

1849 után a világ átalakul, a Staatspolizei eredeti fogalma és feladata azonban megmarad: azaz az államrendőrség a politikailag, az állam szempontjából veszélyes ügyekkel foglalkozik – ennek az államrendőrségnek a tevékenysége a disszertáció témája.

Forrásai:

A munka rendkívül széleskörű levéltári kutatásra épül. Felhasználja (hogy csak a legfontosabbakat említsem) bécsi HHStA-ban őrzött belügyminisztériumi, Legfelső rendőrhatalom, rendőrmisztériumi iratokat.. (Arra a kérdésre, hogy ezt az iratanyagot miért egy alapjában külügyi levéltárban őrzik, még visszatérek).A Belügyminisztérium, Legfelső

Rendőrhatalóság, Rendőrminisztérium iratanyagának egy másik részét a Szerző az Allgemeines Verwaltungssarchivban, tehát a tulajdonképpeni belső ügyeket tartalmazó levéltárban tárta fel. Alapos kutatást folytatott a budapesti Hadtörténeti Levéltárban; az Országos Levéltárban vezető politikai és közigazgatási szervek iratanyagát tanulmányozta.

Nem próbálom meg felsorolni a felhasznált levéltári állagokat (olvasható a disszertáció 612-614 lapjain) és azt gondolom, hogy rendkívüli levéltári ismeretanyaggal kell rendelkeznie annak, aki további megnézhető állagokat tudna a Szerző figyelmébe ajánlani.

A mű maga az *állami rendfenntartó szervek és működésük keretfeltételeiből* indul ki. Mindenkor azt mutatja be, hogy egy hivatalsszervezeti változás hogyan megy végbe a birodalomban és ennek részeként Magyarországon. Ez a tárgyalási mód eleve meghatározza a szemléletét: az egyes lépések, intézkedések a birodalmi politikai koncepció részét képezik.

Lényegében három periódust választ el egymástól: az *első: a csendőrség és rendőrség szervezése 1849-1851 között*. Az öt kerületre osztott országban öt rendőr igazgatóságot hoznak létre. A rendőri hatóságok hivatali állásait meghirdetik a birodalom nagyobb városaiban működő kormányzati szervek hivatalnokai számára, hogy a helyi lakosságtól elkülönülő, csak a hivatal és hivatali feletteseik iránt lojális személyeket nyerjenek meg a szolgálatnak.

Ezt követően a forradalom utáni birodalom rendőrségi szervezetét tárgyalja lényegében az 1852-1859 közötti periódusban, természetesen szoros összefüggésben a birodalom belső politikai rendszerével; valójában az alkotmány (1849 márciusi alkotmány) 1851 augusztusi felfüggesztésétől az 1859-ben jelentkező gazdasági válság közti időszakról van szó.

Minuciózus gondossággal elemzi, hogy 1852-ben a Legfelső Rendőrhatalóság létrejötté milyen belső koncepcionális és személyi rivalizálás eredménye, hogyan sikerül Kempennek (Bach belügyminiszterrel szemben is) rendőrigazgatói pozícióját megvédeni, a maga állását a forradalmi grémiumnak tartott miniszteri konferenciától is függetlenítenie és elérnie, hogy közvetlenül és kizárólag az uralkodó fennhatósága alatt álljon; hogy keresztülvigye a rendőrségi alkalmazottak szigorú felülvizsgálatát. Csak az évtized második felétől vannak érezhető jelei annak, hogy az uralkodó maga is szükségesnek tartotta az intézményesített kontrollt Kempen hivatala felett, ha nem is elsősorban politikai, inkább költségvetési megfontolásból.

A harmadik időszak: Az 1859-ben bekövetkezett változást Deák Ágnes – a történetírásban általánosan elfogadott nézetnek megfelelően – legalábbis eredetében

takarékossági megfontolásokkal indokolja. 1859 augusztusában a megszűnt Legfelső Rendőrhatalóság feladatát a rendőrminisztérium vette át, a csendőrséget pedig a belügyminisztérium alá rendelték – ez az alapvető szerkezet azután lényegében a kiegyezési tárgyalások megindulásáig fennmarad.

Ezzel az átszervezéssel győzött a minisztereknek az a korábban is képviselt álláspontja, hogy a rendőrség irányításában meg kell szüntetni a katonatisztek dominanciáját, annak irányítását polgári (civil) hivatalnokokra kell bízni; ugyanakkor a különálló rendőrminisztérium léte garantálta, hogy megmaradjon a közigazgatás és a rendőri igazgatás elválasztása (tehát a rendőrség nem lett a közigazgatás része). Viszont a miniszteri konferencia (tehát egy többé-kevésbé alkotmányos, vagy annak tekinthető testület) befolyást nyert a rendőri ügyekre.

A Magyarországon az Októberi Diploma következtében bekövetkezett változásokat a disszertáció a birodalmi átalakulás részeként ábrázolja. Figyelemreméltók a helytartótanács elnökének Majláth Györgynek Vay kancellár támogatásával készített különféle előterjesztései, amelyekkel az államrendőrség és közbiztonság ügyeiben a kancellária és a helytartótanács jogait hangsúlyozza, szemben a magyar viszonyokban járatlan, magyarul nem tudó apparátussal működő rendőrigazgatással. (Itt azt hiszem nem dőlt el véglegesen a vita a rendőrminisztérium és a magyar kormánysszervek között), a csendőrség esetében viszont igen; az 1861 tavasztól a főpán fennhatósága alá kerül – ettől az időponttól kezdve a csendőrség ”normál katonai egységként funkcionál Magyarországon.” (100.lap)

A hivatali keretek bemutatása után kerül sor azok tényleges tevékenységének elemzésére.

Az 1. időszak: Az államrendőrségi tevékenység Bach belügyminiszter felügyelete alatt.
Bach kiválóan végezte csinálta dolgát. Pontosabb értesülései voltak az európai forradalmi mozgalmakról, mint az osztrák külképviselteknek. E vonatkozásban bizonyos versengés érezhető Schwarzenberg miniszterelnök-külügyminiszter és Bach belügyminiszter között, hiszen Schwarzenbergnek is volt saját politikai-rendőri szekciója.

Azt gondolom, hogy a Bach és Schwarzenberg közötti rivalizálás, Schwarzenberg miniszterelnök és külügyminiszter befolyása a politikai rendőrségre valójában nem egyszerűen a rendőrségi szervezet sajátossága. Ismeretesen a Habsburg Monarchiában elsősorban a birodalom szerkezete következtében, a metternichi korszakban sem különült el egymástól a kül-és belpolitika, a Staatskanzlei kül-és belső dolgokkal egyaránt foglalkozott. Azt hiszem, ennek a jelenségnek továbbélése Bach és Schwarzenberg hivatali apparátusának

bizonyos párhuzamossága a forradalom utáni években. (Úgy tűnik a dolgozatból, Buol-Schauenstein időszakában megváltozott a helyzet, Kempen többnyire harmonikusan együttműködött a külügyminiszterrel, bár például a titkos postai páholyok működtetésében kénytelen volt engedni a külügyminiszternek (478.lap))

Az államrendőrségi információszerzés bonyolult intézményrendszere önmagában is mutatja rendkívül fontos helyét és súlyát az 50-es évek elejének Magyarországon. A munka érdeme és sajátossága azonban, hogy nem pusztán a hivatalszerkezetet tárgyalja, ami önmagában sem egyszerű feladat, hiszen információszerzéssel a hadsereg főparancsnokság rendőri osztálya mellett Geringer, a polgári ügyek császári biztosa és más szervek is foglalkoztak. Geringer Bach elképzeléseit igyekezett Magyarországon érvényre juttatni. Csendbiztosai nem egyszerűen besúgók a rájuk bízott területen (utcában, városrészben), hanem hatni akarnak a lakosságra, beláttatni velük, hogy a rend és a törvényes hatalom fenntartása (a lázadás helyett) nekik is érdekük. A bizalmi férfiak egyszerre voltak az új politikai kurzus propagátorai („népnevelői”), valamint a rendőri szervek kisegítői. A par excellence besúgók inkább a hadsereg főparancsnokság emberei.

Ennél a szervezet, vagy intézménytörténetnél is izgalmasabbak a társadalomtörténeti, időnként lélektani portrévázlatok, annak bemutatása, kik lesznek a hatalom ügynökei; milyen társadalmi közegekből jönnek, előéletük, általános érdeklődésük, műveltségük, társadalmi ambícióik; hiszen vannak közöttük egyetemi tanárok, színikritikusok, ingatlanügynöki tevékenységet folytató ügyvédek, de azért jó részük a városi alsóbb néposztályhoz tartozott. És voltak persze olyanok, akik letartoztatásuk után „önként” vállalkoztak ügynöki tevékenységre, s akadt közöttük közönséges szélhámos. Fantasztikus bravúrral (és sok munkával) tárja fel egy-egy ügynök kilétét.

2. korszak: Az államrendőrségi működés Kempen báró irányításával

Ezt az időszakot a rendőri szervezet szigorú centralizációja jellemzi és azt is mondhatjuk, szakszerűség: ez mutatkozott meg a megfigyeltek körének pontos meghatározásában és számbavételében, ahogyan abban is, hogy Kempen a miniszteri konferenciával fennálló ellentétei ellenére is törekedett arra, hogy a Legfelső Rendőrhatóság az információszerzésben együttműködjön nemcsak a külügyminisztériummal, hanem más minisztériumokkal is (a kereskedelmi, a pénzügyi-, az igazságügyi-, és a belügyminisztériummal).

A központosítás és szakszerűség mutatkozott meg az ügynökhálózat központi ellenőrzésében. Ez a rendszer vagy szabályos fizetést kapó, nyilvántartott ügynököket ismert, vagy fizetést nem húzó bizalmi férfiakat. Ennek megfelelően, hogy az államrendőrség megfigyelési tevékenysége az egész társadalomra kiterjedt, az ügynökök is a társadalom

szinte minden rétegeből jöttek; (főként az önként jelentkezők) de Kempen igyekezett kerülni a hivatalnokok és katonák ügynöki alkalmazását. (Ez majd az 1860-as években, Mecséry időszakában megváltozik.) A dolgozat megkísérli meghatározni az ügynökök számát a birodalomban és Magyarországon. Hangsúlyozva az adatok bizonytalanságát úgy találja, hogy legalábbis hivatalosan nyilvántartott ügynök kevesebb volt, mint a korabeli közvélemény feltételezte és amint az a történeti emlékezetben élt. Feltehetően azok száma volt igen magas, akik nem álltak a rendőrséggel hivatalos kapcsolatban (a hivatalos kimutatásokban nem szerepeltek), akik önként jelentettek rendszeresen vagy alkalomszerűen. – „Ez egy olyan történeti szituációban, amikor a korábbi ... társadalmi és politikai értékeket először a forradalom, majd a modernizáció bizonyos elemeit megvalósító neoabszolutista kormányzat szétzúzta, könnyen érthető, ha nem is könnyen elfogadható jelenség.” (272.lap) – írja Deák Ágnes, aki egyébként nagyon is óvakodik az erkölcsi ítélet alkotástól.

Különösen érdekes annak bemutatása, hogy az 1860-61-es politikai útkeresés, az októberi diploma, a magyar országgyűlésre való felkészülés hogyan hatott a rendőri szervezetre. A dolgozat a történeti szakirodalom közkeletű állításával szemben –, hogy ti. a politikai irányváltás alapvetően nem érintette a rendőrségi szervezetet és azon belül az államrendőrség működését –, azt bizonyítja, hogy a rendőri szervek legalább is bizonyos fokig kénytelenek voltak alkalmazkodni a megváltozott politikai körülményekhez: hiszen a rendőrigazgatók kényes helyzetbe kerültek, a korábbiaknál is nehezebb volt lavírozniuk a bécsi rendőrminisztérium és az új magyar kormánysszervek között, hiszen a hatalomra került magyar ókonzervatívok hetekkel korábban még a megfigyelték közé tartoztak. A megváltozott viszonyok között, amikor a politikai közvélemény legfőbb ellenségként a besúgókat kereste, a rendőrigazgatók igyekeztek eltüntetni a korábbi politikai jelentések és az informátorok nyomait, és így lényegében kicserélődött (az amúgy is állandóan változó személyi összetételű) ügynöki hálózat.

3. időszak: Az államrendőrség a provizórium időszakában

A rendőri szervek felügyeletét ismét a magyarországi helytartó, Pálffy Mór látta el, de jellegzetes, hogy a bécsi rendőri hatóságok nem bíztak meg benne teljesen. A kancellária rendőri ügyekben csak másodlagos szerepet játszott: Forgách Antal, majd pedig Zichy Hermann kancellárok mellett az ilyen dolgokban Pápay István járt el – aki egyik jellegzetes példája annak, hogy a törekvő hivatalnok hogyan alkalmazkodik a rendszerváltások során az új és új követelményekhez, s a politikai közvélemény hogyan bocsájtja meg neki sokszori átváltozását. (Pápay, a dualizmus időszakában majd évtizedeken át a kabinetiroda magyar igazgatója, Ferenc József abszolút bizalmasa, akinek kedvéért az uralkodó néha átlépi az

abszolút személytelenség maga szabta kereteit, és ugyanakkor – ha lassan is – a magyar politikai közvélemény nagyra becsült alakjává válik)

A dolgozat azt bizonyítja, hogy a korábbi évtizedhez képest az államrendőrségi információgyűjtésben megnőtt a helyi szervek, a helytartótanács, a pest-budai rendőr igazgatóság, a vidéki rendőrigazgatóságok szerepe. Az igazi meglepetés számomra (minthogy a 60-as évek alkotmányos törekvései álltak érdeklődésem középpontjában), hogy az államrendőrség tevékenységében ez a quázi alkotmányos átalakulás egyáltalán nem volt érezhető, az 1860-61. évi bizonytalankodás után "visszazökkent korábbi rendes kerékvágásába", megfelelő hatékonysággal működött. A politikai-katonai szervezkedéseket túlnyomórészt a rendőrségi informátorok segítségével leplezték le. S a rendőri szerveknek sikerült az informátorok túlnyomó többségét titokban tartaniok.

A konfidensek

48 előtt – így Deák Ágnes – az államrendőrség a politikai-társadalmi elitet figyelte meg és a bizalmi férfiak is ebből a körből verbuválódtak. 48 után az egész magyar társadalmat megfigyelés alatt tartották, s ezzel az ügynöki kar is differenciálódott. – Én azt mondanám, ebben is megmutatkozott a forradalom maradandó vívmánya, a polgári jogegyenlőség.

Miért lesz valaki ügynök? – Fizetségért, (az ügynöki tevékenység nem elhanyagolható megélhetési lehetőség), hivatali stallumért (ennek a feltételezettnél kisebb a jelentősége), azért, hogy korábbi politikai tevékenységét kedvezőbben ítéljék meg. Az ügynökök társadalmi megoszlásának vizsgálatakor a dolgozat a megszokott visszafogottsággal, a források szakszerű elemzésével él, és éppen ezért nem tekinti cáfolhatatlannak következtetéseit. Egy kora 50-es évekbeli rendőrigazgatósági összeírás alapján úgy látja, hogy az ügynökök harmada a jelentéstétel időpontjában vagy korábban hivatalnok, vagy katona volt – ők alkották a konfidensek legnépesebb csoportját. Nem meglepő, hogy őket a kereskedők követték, akik foglalkozásukból eredően sok emberrel érintkeztek, ahogyan az „iparos” kategóriában főként szabók, cipészek szerepeltek; a nemesi földbirtokosok tevékenysége e téren inkább Erdélyre volt jellemző. A fizetett ügynökök túlnyomó része a közép és alsó néposztályokból került ki.

A rendőr konfidensekről szóló, hol detektívregényszerű, hol társadalomtörténeti, hol inkább pszichológiai elemzést nyújtó portrék sorozata nyilván a dolgozat legolvasmányosabb része. Szükségképpen nem a kisstílusú rendőrspiclikről van szó, azok életpályája nem rekonstruálható, hanem a főszereplőkről. A „koronás” Warghát már ismertük Deák Ágnes 2010-ben megjelent könyvéből. Ludasi Mór számomra (függetlenül attól, hogy szolgálatait

milyen alapból fizették) inkább a jól informált, a minden helyzetre-változásra megfelelőképpen reagáló, skrupulus nélkül érvényesülésre törekvő modern intellektüel prototípusa, mint a konfidensé. Felfogásomat a dolgozat nyújtotta ismereteim is alátámasztják: konfidenseket, bármilyen hasznos tevékenységet folytattak, nem volt szokás kitüntetni; azaz a megbízóik, a hatalom is bizonyos, ha tetszik erkölcsi felsőbbrendűséggel kezelte őket. Ludasival nem ez történt; nemesi címet kapott, ami a korban a legfontosabb társadalmi elismerés, majd más kitüntetést is.

A sajátos pályájú Zákos (mindenki pályája nagyon is sajátos, tulajdonképpen a legfőbb tanulsága a fejezetnek éppen ez) már 48 előtt kezdte informátori tevékenységét és anélkül, hogy a forradalom bármikor meglegyintette volna, folytatta a következő esztendőben, mégpedig alacsony beosztású hivatali állása mellett (ami szintén ritka) lesz néhány évre Albrecht főherceg tanácsadója magyar ügyekben – „személyében egyesült a tanácsadó szakértő és a kukkoló feljelentő”.(420.) (Mint hogy magam is foglalkoztam hivatalnokok pályájával, rendkívül tiszteletreméltó teljesítménynek tartom, ahogyan Deáknak sikerül egy Zákos Elek kaliberű ember életútját nyomon követni)

A cseh-sziléziai származású dr. Richard Rottert pesti tanári tevékenységét követően az 1859-61 között megélénkülő magyar nemzeti mozgalom „üldözi” az államrendőrség szolgálatába. Közel egy évig az ő kezébe futottak össze Pest-Budán az államrendőrségi információszerzés bizonyos szálai. Nem egyszerű ügynök volt, hanem szervező, a kormány megbízottja. Sajátos figura, akinek – ami ritkán adódik –, rekonstruálható az önnön szerepéről alkotott felfogása – identitása. Elhitte magáról, hogy szigorú centralista felfogása következtében lett a kormány bizalmi ember, hogy saját akaratából tesz szolgálatot a hatalomnak, hiszen annak törekvéseivel teljesen egyetért. Öntudattal vállalta szerepét, míg az általa beszerzett ügynökökről némi megvetéssel úgy vélekedett: „lelkükbe kell ültetni az érzést, hogy eszközök csupán.” (435) Elismerésre méltó, hogy a szerző rendre figyelmeztet adatai, következtetései esetlegességére. Az ügynöki hálózat azonosítható szereplői nem biztos, hogy tipikusak az egész hálózatra; esetei példák, amelyekből nem feltétlenül lehet általánosítható következtetésekre jutni. Azt kell mondani, hogy a szerző fenntartásai módszertanilag és kutatás-etikailag is példaadók – amit éppen rendkívüli forrásbősége alapján engedhet meg magának.

A pályaképek is mutatják, amit az intézménytörténeti fejezetek, hogy a politikai fordulatok általában nem számítottak korszakhatárnak a különféle rendőrségi szervek történetében és nem feltétlenül hoztak törést a konfidensek pályáján.

Az igazi cezúra persze az államrendőrség történetében is a kiegyezés volt. A magyar kormány kinevezése után a bécsi rendőrminisztérium megteszi a szükséges intézkedéseket, hogy a Magyarországon tevékenykedő leghasználhatóbb ügynököket átvegye, s hogy gondoskodjék a használatónak ítélt magyarországi rendőrhivatalnokok jövőjéről. Nyilvánvaló azonban, hogy ez az akció nem az éppen kinevezett magyar kormány ellen irányult. Beust külügyminiszter tárgyalta a kérdéssel Andrassy magyar miniszterelnökkel. S a konkrét esetek bemutatása után a dolgozat azt a következtetést vonja le: „A két birodalomfél rendőri szervei ...zökkenőmentesen alakították ki ... az együttműködés csatornáit és lehetséges terepeit.” (539) – Én azonban azt gondolom, hogy itt korántsem a két „birodalomfél” együttműködéséről van szó; Beust nem a „ciszlajtán” kormányt képviselte a magyar kormányvaló tárgyalásai során, még ha átmenetileg miniszterelnöke volt is. Beust külügyminiszter, majd birodalmi kancellár igyekezett megtartani birodalmi pozícióját, így az összbirodalom számára szükséges információs hálózatot is. A külügyminisztérium Informationsbüro-jába futnak be a kiegyezés utáni években is konfidensjelentések magyar, cseh, vagy különböző délszláv személyiségekről, politikai törekvésekről; (nem véletlenül kerül a kiegyezés után az államrendőrségi iratok egy része a HHStA-ba). S erre az intézményre (az Informationsbüro-ra) a két birodalomfél felelős kormányának éppúgy korlátozott (és persze koronként változó) befolyása lesz, mint a birodalom külpolitikájára általában. Hogy Beust külügyminiszter egy 1867. decemberi felterjesztésére hivatkozzam: „Bármilyen formát kapjon is a Monarchia, egy dolog elengedhetetlennek tűnik; a magasabb politika minden feladatát koncentráltan egy embernek kell vezetnie, aki közvetlenül Őfelsége bizalmát élvezzi, a politikai *rendszernek* az egész államban egységesnek kell lennie. [In: Danubian Historical Studies 1/2 (1987) 64-71.] De ez már kitekintés a jövőre, a dualizmus konszolidált békés évtizedeire.

Végezetül néhány általános megjegyzés:

A munka négy szerkezeti egységből áll: az államrendőrségi intézmény, a hivatalsszerkezet kereteinek bemutatásából, annak ábrázolásából, hogy az egyes hivatalok hogyan működtek a gyakorlatban, kik voltak a besúgók, és hogyan finanszírozták szolgálataikat; valamint a munka eredményeinek táblázatokba foglalt illusztrálásából-összefoglalásából. E nagyon is áttekinthető szerkezeti vázhoz alkalmazkodni – ilyen mennyiségű és kiterjedésű, sokágú forrás alapján készült dolgozat esetében – a gyakorlatban borzasztó nehéz. Hiszen az államrendőrségi tevékenység a besúgókra épül (akik majd csak a harmadik szerkezeti egységben kapnak fő szerepet). Az apparátus keretfeltételeinek és

gyakorlati működésének pontos elválasztása is csak akkor volna lehetséges, ha a szerző nem látná és láttatná az élet tarkaságát. Minthogy nem sémát, hanem a való élet sokszínűségét mutatják be a fejezetek; ugyanaz a kérdés és ugyanaz a személy több vonatkozásban felmerül – elkerülhetetlenek az ismétlések. Anélkül, hogy konkrét javaslatokat mernék és tudnék tenni, megfontolandónak tartom, nem volna-e lehetőség bizonyos szerkezeti átalakításra, ami csökkenthetné az ismétlések számát.

Igazán elgondolkoztató eredménye a munkának, hogy az élet mindennapjait mennyire behálózta az ügynökök, levelezők, vett és önkéntes besúgók hada – ha erről voltak is ismereteink, ilyen mélységű, szakszerű és szenvedélymentes leírást biztosan nem olvashattunk.

De van a műnek egy számomra nem kevésbé meglepő közvetett tanulsága: a közfelfogás szerint a forradalmat követő két évtized a bürokrata modernizáció kora. Ám sokféle ok következtében – koncepcionális bizonytalanság, (milyennek is kell lennie ebben a modern államban a tartományok viszonyának a birodalomhoz), személyes hatalmi harc, és minden bizonnyal szakmai felkészületlenség következtében – az államrendőrségi funkciókat ellátó különböző szervek hatásköre, egymáshoz való kapcsolata, alá-és fölrendeltségi viszonya meglehetősen kuszált összevisszaságban élt egymás mellett, ami – az én felfogásom szerint – nagyon is megkérdőjelezi modern voltát. Ahhoz, hogy a rendszernek ez a jellegzetessége kitűnjék Deák Ágnes munkájára volt szükség, aki következetesen feltárta az államrendőrségi ügyekkel foglalkozó szerveket, egymáshoz való viszonyukat és a hivatalokat kiszolgáló különböző rangú bizalmi férfiakat, akiknek egy részét személyes ismerősükké tette.

Bennem felmerül az a kérdés is, hogy a konfidensek maguk, (akik rendszeres havi fizetést kapnak, s talán azok is, akik bizonyos feladatok elvégzéséért honoráriumot, esetenként a már „munkaképtelen” besúgók, sőt özvegyeik és árváik a titkos rendőri alapból kegydíjat) nem alkotó elemei (tagjai)-e ennek a sajátosan és igen korlátozottan modern bürokráciának? A kérdésre nyilván nem lehet elvi és egyértelmű feleletet adni. A válaszadást az sem könnyíti meg, hogy főként Kempen idejében ismételten tiltották hivatalnokok és katonák konfidensi alkalmazását. Ugyanakkor szembeötlő, hogy különösen a különböző rendőr igazgatóságok levelezői között sok az aktív, vagy már nyugalomba vonult hivatalnok, Mecséry rendőrminisztersége idejében pedig megesezt, hogy rendőrhivatalnok nyugdíjának megállapításakor figyelembe vették hivatali szolgálata előtti konfidensi tevékenységét. Én persze nem arra gondolok, hogy a hivatalnokok egyben ügynökök is voltak, hanem, hogy az ügynökök ennek az apparátusnak egy sajátos, de mégis szerves részét alkották, olyan részét,

amelynek tagjai – ha szemléletesen akarnék fogalmazni –szemben a gyakran egyenruhát viselő tisztviselőkkel, a civil áruháját viselték. – Vagy az a tény, hogy legalábbis a kormányzati rendszer vezető férfijai, tehát a miniszterek (a rendőrigazgatók véleményét nem ismerjük) bizonyos erkölcsi megvetéssel szóltak a rendszeres fizetést húzó ügynökökről, eleve azt jelentette volna, hogy nem tekintették őket a hivatali apparátus részének? – S nekünk is el kell fogadnunk az ő ítéletüket?

Deák Ágnes persze nem igazán ez a kérdés foglalkoztatja, hanem a kiegyezéssel létrejövő új rendszer viszonya a „zsandáros és policzájos” világhoz. Végkövetkeztetése: a lakosság fellélegezhetett, megszűnt a mindennapok nyomasztó rettegése. Az 1867 februárjában megalakult új magyar liberális kormány a rendszer konszolidációjára törekedett. Ám talán éppen ezért, hasonlóan az 1860 októberében hatalomra került konzervatívokhoz a múlt nyomait inkább eltüntetni, mint feltárni igyekezett. Nem tett különösebb erőfeszítést a korábbi informátori rendszer, s különösen nem az informátorok leleplezésére. A kiegyezés éppen kompromisszumos volta következtében nem kedvezett a múlt őszinte feltárásának.

Deák Ágnes disszertációjából az abszolutizmus majd két évtizedének egy sajátos, meghatározó jelenségébe kapunk betekintést. A szerzőt a kor és szereplőinek megértése és nem megítélése vezeti. Munkája azért válik hitelessé, mert széleskörű forrásanyag birtokában biztonsággal állíthatja, mi az, ami egyértelmű és mi az, ami eldönthetetlen, s mert következetesen óvakodik a dolgok leegyszerűsítő általánosításától. A dolgozat által többet tudunk a sokakat foglalkoztató, sokat kutatott abszolutizmus koráról.

A disszertáció elfogadását messzemenően támogatom.

Budapest, 2014-04-19

(Somogyi Éva)